

SPÓŁECZNIE ODPOWIEDZIALNY BIZNES W NOWOCZESNEJ UKRAINIE: PROBLEMY I PERSPEKTYWY ROZWOJU

Alla LOBANOVA^{1*}, Elena SLAVINA²

¹ Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Krzywym Rogu, Ukraina; alla-lobanova@kdpu.edu.ua, ORCID:0000-0001-5408-202X

² Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Krzywym Rogu, Ukraina; slavina@dkm.dp.ua

* Korespondencja

Streszczenie: W artykule zaprezentowane zostało autorskie ujęcie problematyki społecznej odpowiedzialnego biznesu na współczesnej Ukrainie. Rozpatrywane są różne naukowe podejścia w wyjaśnianiu istoty społecznie odpowiedzialnego biznesu, jego celów i metod realizacji. Omawiane są problemy, które utrudniają tworzenie aksjologicznych podstaw społecznie odpowiedzialnego biznesu w ukraińskim społeczeństwie, a wśród nich niedoskonałe ustawodawstwo podatkowe, występowanie korupcji, nadmierna ilość procedur biurokratycznych. Podkreśla się, że pomimo istnienia wielu przeszkód, na Ukrainie tworzone są podstawy społeczne odpowiedzialnego biznesu, które wdrażane są między innymi w ruchu wolontariuszy, w trakcie realizacji projektów socjalnych i programów wsparcia dla różnych grup społecznych oraz warstw potrzebujących pomocy humanitarnej i finansowej.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, etyka, biznes, odpowiedzialność społeczna, społeczeństwo.

SOCIAL RESPONSIBLE BUSINESS IN MODERN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Abstract: The article presents the author's vision of the state and problems of socially responsible business in modern Ukraine. The scientific approaches to explaining the essence of a socially responsible business, its goals and methods of implementation are considered. It justifies problems that hinder the formation of the value bases of socially responsible business in Ukrainian society, which include imperfect tax legislation, the presence of corruption, a lot of bureaucratic procedures. It is noted that despite the existence of problems, in Ukraine the foundations of socially responsible business are being formed, which are implemented in the volunteer movement, social projects and support programs for various social groups and strata in need of humanitarian and financial assistance.

Keywords: entrepreneurship, ethics, business, social responsibility, society.

1. Wprowadzenie

Rozważania o drogach i metodach przyspieszenia gospodarczego i społecznego rozwoju współczesnego społeczeństwa ukraińskiego koncentrują się, z reguły, na roli wartości moralnych i zasad etycznych w sferze stosunków ekonomicznych. To nie przypadek, ponieważ jedną z najbardziej liczących się sfer społecznych jest przedsiębiorczość, innymi słowy – biznes. Należy przy tym zauważyć, że sam proces rozwoju przedsiębiorczości na Ukrainie, który faktycznie otrzymał "zielone światło" dopiero od czasu uzyskania przez Ukrainę niezależności w 1991 roku, nie sprzyjał w pełnej mierze kształtowaniu jego etycznych podstaw i moralnych wartości. Charakterystycznymi cechami jego 27-letniej historii były masowe fakty sprzecznego z prawem ponownego podziału własności w klanowych interesach, wysokie stawki opodatkowania, wrogie przejęcia przedsiębiorstw, nadużycia ekonomiczne i finansowe, sprzeniewierzenie majątku państwowego, wywożenie kapitałów za granicę, korupcja itp., co istotnie zahamowało kształtowanie się jego podstaw moralno-prawnych.

Dlatego właśnie szczególnego znaczenia w nauce nabiera badanie problemów występujących w sferze przedsiębiorczości i poszukiwanie perspektyw rozwoju społecznie odpowiedzialnego biznesu we współczesnej Ukrainie.

2. Społecznie odpowiedzialny biznes: pojęcie i główne cele

Obecnie praktycznie we wszystkich pracach naukowych, związanych z badaniami nad perspektywą rozwoju firm, przedsiębiorstw i organizacji, akcent stawiany jest na kształtowanie korporacyjnej odpowiedzialności społecznej jako gwarancji rozwoju społecznie odpowiedzialnego biznesu. Pojęcie "społecznie odpowiedzialny biznes" stało się przedmiotem dyskusji naukowych jeszcze w latach 70. ubiegłego stulecia, kiedy to M. Fridman rzucił myśl, że "istnieje jedna i tylko jedna społeczna odpowiedzialność biznesu : wykorzystać swoje zasoby i energię w działaniach prowadzących do zwiększenia zysku, dopóki dokonuje się to w granicach reguł gry" (Friedman, 1970, p. 10). W zasadzie chodziło o to, że manager faktycznie jest urzędnikiem, pracującym na zasadzie najmu u właścicieli biznesu, przed którymi ponosi odpowiedzialność za to, żeby prowadzić sprawy odpowiednio do ich życzeń, które "zasadniczo sprowadzają się do wymogu wypracowania jak największych dochodów, stosując się zarazem do zawartych w prawach i etycznych tradycjach bazowych norm społeczeństwa" (Friedman, 1970, p. 3.). Ta pozycja, jak podkreślają V. Khoreev i K. Khachaturian, zasłużenie nazwana została teorią egoizmu korporacyjnego (Horeyev, and Hachaturyan, 2012, p. 92).

Alternatywą dla niej stała się pozycja Komitetu Rozwoju Ekonomicznego USA (The Committee for Economic Development). U jej podstaw legła idea, że "korporacje zobowiązane są wносить znaczący wkład w poprawę jakości amerykańskiego życia" (Kyazimov, 2008, p. 18). Ta teoria z kolei otrzymała nazwę "Teorii altruizmu korporacyjnego".

Trzecie stanowisko zajmowały teorie kompromisowe, autorzy których podtrzymując na ogół pogląd M. Fridmana, pragnęli jednocześnie znaleźć miejsce dla korporacyjnej społecznej odpowiedzialności w ramach jego teorii. Tak, na przykład, T. Donaldson i N. Bowie wprowadzili do ekonomiki pojęcie ugody społecznej między biznesem i społeczeństwem, zakładając, że korporacje powinny być dochodowe, szanując jednak przy tym określone zasady moralne i przestrzegając praw człowieka (Horeyev, and Hachaturyan, 2012, p. 93). Kompromisową stała się też teoria rozumnego egoizmu (*enlightened self – interest*), autorzy której uważali, że wydatkowanie środków na programy społeczne, choć i prowadzi do obniżenia bieżących dochodu, za to w przyszłości zabezpiecza sprzyjające otoczenie społeczne, a co za tym idzie, stabilny wzrost dochodów. A to właśnie oznacza społeczną odpowiedzialność biznesu przed społeczeństwem. W ten sposób, jak słusznie podkreślają M. Labadzhan i A.Y. Kasparov, społecznie odpowiedzialny biznes w swych strategicznych celach, w pierwszym rzędzie, "powinien być zorientowany na programy socjalnych inwestycji we własny personel, i tylko po ich realizacji – na rozwiązywanie problemów ekologicznych i ogólnoludzkich" (Labadjan, and Kasparova, 2014, p. 6). Dlatego też aktualną i dziś pozostaje myśl H.R. Bowena, wypowiedziana jeszcze w 1953 r., że cel socjalnej odpowiedzialności biznesmena polega na "realizacji takiej polityki, podejmowaniu takich decyzji oraz prowadzeniu takiej linii postępowania, które byłyby pożądane z punktu widzenia celów i wartości społeczeństwa" (Bowen, 1953).

3. Społecznie odpowiedzialny biznes we współczesnej Ukrainie: formowanie a problemy społeczne

Ukraina obecnie jest ogromnym placem budowy, na którym jedynie zakłada się fundament społecznie odpowiedzialnego biznesu. Jeszcze w 2013r. na podstawie dekretu Prezydenta Ukrainy (V. Janukowycza) (№ 342/2013) "O rozwoju społeczeństwa obywatelskiego", specjalna Rada Koordynacyjna opracowała strategię wspierania społecznej odpowiedzialności biznesu na Ukrainie do 2015 r. W tym dokumencie zostały określone mechanizmy, narzędzia, i zasady wprowadzenia etycznej oraz społecznie odpowiedzialnej przedsiębiorczości (Ukaz Prezydenta Ukrainy (V. Yanukovycha), 2013). Jednak polityczne wydarzenia: „Euromajdan”, aneksja Krymu, konflikt wojenny na Wschodzie Ukrainy, zahamowały realizację tego zadania i pozostaje wątpliwym, czy te decyzje w ogóle były

możliwe do realizacji w warunkach Prezydentury W. Janukowycza (Za chasiv Yanukovycha, 29.05.2017).

To właśnie w okresie jego rządów w kraju najwyższy poziom osiągnęła korupcja i szara strefa w gospodarce. Ponadto, planowo zmniejszał się sektor małego i średniego biznesu. Jednak w wyniku presji ze strony „Euromajdanu”, W. Janukowycz podpisał decyzję o wprowadzeniu nowego bardziej przyjaznego dla przedsiębiorców Kodeksu Podatkowego. Podatek od zysku w 2011 roku wynosił 23%; w 2013 – 19%, a od 01.01.2015. – 18%. Zauważmy, że na Ukrainie, na początku 2016 r., zarejestrowanych było 1,97 mln podmiotów gospodarczych: 343 tys. przedsiębiorstw i 1,63 mln małych przedsiębiorców. W ich strukturze jednak tylko 0,1% stanowiły przedsiębiorstwa duże, 4,4% średnie i aż 95,5% małe, z czego 83% miało status mikroprzedsiębiorstw (Romans'ka, 2017). Jednak z każdym rokiem niewielkich biznes-projektów powstaje coraz mniej. W roku 2014, w porównaniu z rokiem 2000, tempo rejestracji działalności gospodarczej przez nowe osoby fizyczne obniżyło się prawie czterokrotnie, a przez podmioty prawne – ponad dwukrotnie.

Jednocześnie w 2015 roku Rzecznik Biznesu Ukrainy otrzymał 585 skarg od ukraińskich przedsiębiorców. Aż 51% dotyczyło działalności Państwowej Finansowej Służby Ukrainy, w tej liczbie Państwowej Podatkowej Inspekcji i Celnej Służby Ukrainy. Warto zauważyć, że 82% z wszystkich skarg pochodziło od przedstawicieli małego i średniego biznesu. Przy czym udało się doprowadzić do finału tylko 164 sprawy (prosty finansowy efekt wyniósł od nich 2,3 mld hrywien). Około 90% spraw dotyczyło małych przedsiębiorstw (RBK Ukrayna, 04.02.2016).

W 2015 r. Prezydent P. Poroszenko swoim nowym dekretem nr 246/2015 z dnia 28 kwietnia 2015 r. odwołał dekret V. Janukowycza w sprawie promowania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i społecznie odpowiedzialnego biznesu, najwyraźniej wierząc, że procesy te powinny rozwijać się ewolucyjnie bez ingerencji administracji (Ukaz Prezydenta Ukrainy (Poroshenko, 2015). Dlatego też formowanie społecznie odpowiedzialnego biznesu z poziomu wsparcia państwowego przeszło wyłącznie na poziom inicjatyw obywatelskich i społecznych platform, na przykład National Small and Medium Business Platform.

Jednakże inicjatywy obywatelskie niestety nie są w stanie w pełni rozwiązywać ostrych problemów w sferze biznesu, zwłaszcza dotyczących średnich i małych przedsiębiorstw i kształtować ich społeczną orientację w takim zakresie, w jakim jest ona realizowana w innych krajach europejskich. Należy zaznaczyć, że we współczesnych ukraińskich realiach występuje wiele problematycznych kwestii, bez rozwiązania których, nie można myśleć o pomyślnym rozwoju etyki społecznie odpowiedzialnego biznesu.

Najważniejszym problemem współczesnego ukraińskiego biznesu jest korupcja. Dowodem na to jest spadek inwestycji zagranicznych w ukraińskim biznesie. Według szacunków eksperta gospodarczego Andreja Novaka, w 2017 r. rozmiar inwestycji

zagranicznych wyniósł 2,5 mld USD, czyli o 1 mld USD mniej niż w 2016 r. Oznacza to, że inwestycje spadły o jedną trzecią (Abashydz, 2018).

Specjaliści zauważają, że obecnie sytuacja gospodarki ukraińskiej jest katastrofalna. Władza, która jest kontrolowana przez oligarchów odnosi korzyści z istnienia niekonkurencyjnego otoczenia, zacieśnienia reguł biznesowych, ciągłej zmiany tych reguł w celu stworzenia nowych programów korupcji i całkowitego braku odpowiedzialności urzędników za straty ponoszone przez przedsiębiorców. Organy kontroli państwowej, na tle całkowitego braku kontroli nad ich działaniami, notorycznie zmieniają dokumenty regulacyjne rzekomo w celu wyciągnięcia gospodarki z szarej strefy, co z kolei prowadzi do paraliżu pracy średnich i małych przedsiębiorstw, zwłaszcza małych, które nie mają środków na radzenie sobie z administracyjnymi i sądowymi metodami presji. Na Ukrainie w ciągu pierwszych trzech miesięcy 2017 r. ponad 300 000 indywidualnych przedsiębiorców zaprzestało działalności (Abashydz, 2018). Pewną nadzieję na stopniowe jej przezwyciężenie daje niedawne powołanie НАБУ (Narodowego Biura Antykorupcyjnego).

Drugim problemem jest brak skodyfikowanych regulacji prawnych rozwoju przedsiębiorczości. Wzrost opodatkowania, podwyższenie płacy minimalnej dla pracowników do 3200 UAH (150 dolarów) i ogromne kary za niestosowanie się do tego wymogu, spychają przedsiębiorców do szarej strefy, szczególnie na prowincji. Ekspertci są zgodni, że poważnym ciosem w małe i średnie przedsiębiorstwa był nieadekwatny do możliwości obligatoryjny nakaz wzrostu minimalnego wynagrodzenia, które pracodawcy są zobowiązani zapłacić pracownikom: najpierw 3200 UAH (123 dolary), a następnie 3750 UAH (144 dolarów), co w wyrażeniu procentowym wyniosło 16%. Jednocześnie realny wzrost gospodarki w tym okresie wyniósł zaledwie 2,5%. Oznacza to, że przy takim wzroście gospodarczym płace mogą wzrosnąć maksymalnie o 3-10%. W rezultacie "było to kolejne oszustwo, które zmieniło się w bumerang dla nas jako wysoka stopa inflacji, dewaluacja hrywny, zamknięcie małych i średnich przedsiębiorstw" (Abashydz, 2018).

Trzecim problemem jest nieprzewidywalność działań władz. Na przykład, nawet w procesie uchwalania budżetu brak jest spójności, a każdy kolejny projekt budżetu przedłożony Radzie Najwyższej, różni się znacząco od poprzedniego. Wszystko to prowadzi do nadmiernej biurokratyzacji pracy przedsiębiorców. Ogromna liczba dokumentów regulacyjnych znacznie komplikuje możliwości rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw.

Należy jednak odnotować, że w ostatnim okresie rozpoczęto prace nad deregulacją biznesu. Zgodnie z decyzjami państwowej służby regulacyjnej w latach 2016-2017 na Ukrainie usunięto ponad 100 barier regulacyjnych, w tym ponad 40% obowiązujących dotychczas zezwoleń, 90% certyfikatów towarów, świadectw fitosanitarnych wydawanych w portach (od 5 do 2 dni), wymogów kwarantanny i anulowano około 15 tysięcy postradzieckich standardów. Jednakże plan działania w zakresie deregulacji działalności gospodarczej nie został w pełni wdrożony. 60%, a nawet ponad 80% zaplanowanych działań pozostaje niewykonanych" (Tiravskiy, 22.02. 2018).

Bardzo trudnym problemem na Ukrainie pozostaje również udzielanie kredytów małym i średnim przedsiębiorstwom, co utrudnia ich rozwój. Według badań przeprowadzonych przez Europejskie Stowarzyszenie Biznesu (EBA) w 2017 roku, aż 82% ukraińskich firm wymaga wsparcia kredytowego. Jednocześnie 65% respondentów ma z tym trudności, z czego dla 15,5% uzyskanie kredytu jest "absolutnie niemożliwe" (EBA, 29.03.2018).

Uważamy, że program Unii europejskiej, "Konkurencyjność przedsiębiorstw małego i średniego biznesu (COSME)", do którego Ukraina przystąpiła w styczniu 2016 r., będzie sprzyjał stworzeniu korzystnych warunków dla rozwoju małego i średniego biznesu, kształtowaniu kultury jego prowadzenia. Program realizowany jest w ramach strategii Europa 2020. Od 18 maja 2017 r. na Ukrainie rozpoczęła pracę "gorąca linia" rządu dla przedsiębiorców, z którą wiąże się duże nadzieje.

4. Społeczna odpowiedzialność i etyka biznesu w opinii publicznej

Dyskusja o społecznej odpowiedzialności i etyce biznesu prowadzona jest na Ukrainie praktycznie na wszystkich poziomach.

Po pierwsze, w środowisku samych przedsiębiorców. Według badań socjologicznych Międzynarodowego Centrum Handlu Internetowego Allbiz, 90% pracowników przedsiębiorstw na Ukrainie uważa korporacyjną społeczną odpowiedzialność biznesu za pożyteczną, ponieważ sprzyja ona zwiększeniu socjalnych gwarancji dla zespołów pracowniczych. 20% respondentów uważa, że odpowiedzialność biznesu musi realizować się przez produkcję wysokiej jakości towarów; 17% - przez zapewnienie socjalnego pakietu załogom; 14% - przez wspólne programy ze społecznymi organizacjami do rozstrzygania problemów socjalnych; 13% - przez uczestnictwo w dobroczynnych programach i współdziałanie z miejscowymi organami władzy w rozwiązaniu problemów społecznych. Jednocześnie tylko 3% pracowników przedsiębiorstw gotów jest kierować się w produkcji wymogami ekologii i zasadami otwartości i przejrzystości prowadzenia biznesu (Gotov li ukraiński biznes, 09.04.2015).

Po drugie, na poziomie organów samorządowych, choć tu dają o sobie znać poważne problemy. Obecnie blisko 70 obiektów socjalnej infrastruktury została przekazana do zasobów rad miejskich, wiejskich i osiedlowych. Jednakże, wskutek stosowania istniejącego schematu międzybudżetowych transferów, powstała sytuacja, w której organy samorządowe pozbawione są możliwości samodzielnego rozwiązywania własnych problemów: jedne – przez zależność od dotacji, drugie – dlatego, że dodatkowe środki są wycofywane przez państwo.

Organy samorządowe na Ukrainie nie są zdolne samodzielnie zabezpieczyć należytego finansowania socjalnej sfery i jej pracowników: nauczycieli, lekarzy, pracowników kultury;

zapewnić wypłaty przyzwoitej emerytury seniorom; pomocy bezrobotnym, itd. Głównym źródłem napływu środków do miejscowego budżetu są różnego rodzaju podatki i dochody własne. Te ostatnie, pochodzące na przykład z prywatyzacji czy dzierżawy majątku komunalnego, pozostają skrajnie znikome. Obecnie podmioty samorządowe na Ukrainie najczęściej nie posiadają w swojej komunalnej własności wysoko-rentownych przedsiębiorstw komercyjnych, jednocześnie katastrofalnie brakuje niezbędnych środków budżetowych nawet dla zabezpieczenia prądu w osiedlach ludzkich, nie mówiąc już o stabilnym rozwoju. Z kolei jednak, na przykład w Krzywym Rogu, dużym przemysłowym centrum, hutnicza kompania „ArcelorMittal – Krzywy Róg” od 2007 r. realizuje programy społecznej odpowiedzialności biznesu – chodzi o ekologiczne zarządzanie i społeczno-kulturalne oraz rekreacyjne programy dla ludności miasta, remonty dróg i infrastruktury socjalnej. Należy odnotować, że przedsiębiorstwo to do 2022 r. planuje zainwestować na Ukrainie 1,5 mld dolarów (ArcelorMittal Krivoy Rog, 29.08.2018).

Po trzecie, na poziomie państwowym, problemów etyki i odpowiedzialności biznesu broni Związek Przedsiębiorców Ukrainy, który zaproponował antykryzysowy program wspólnych działań władzy i biznesu (2016). Główne kierunki tego programu są następujące:

- przezwyciężenie korupcji, niejasnych sposobów prowadzenia biznesu,
- wznowienie programów kredytowania przedsiębiorstw na warunkach korzystnych dla przedsiębiorców (stopa oprocentowania w Ukrainie wynosi obecnie 19%, podczas gdy w krajach Unii Europejskiej poniżej 10%),
- zwiększenie finansowania nauki (obecnie 0,2% PKB, a norma 1,7% PKB),
- modernizacja przemysłu,
- poprawa szkolenia i przekwalifikowania pracowników produkcji i zarządzania,
- obrona socjalnego położenia pracowników i emerytów.

Aktywny udział w dyskusjach na te tematy biorą uczeni, ekonomiści, socjologowie, politolodzy. Organizowanych jest wiele konferencji naukowych (USPP, 10. 11. 2016).

Badania przeprowadzone przez Europejskie Stowarzyszenie Biznesu we współpracy z firmą LIGA: „Prawo w ramach projektu Unlimit Ukraina w 2017 r.” ujawniły silne optymistyczne nastroje i oczekiwania biznesu ukraińskiego na rok 2018 r. Aż 76,2% respondentów oczekuje, że sytuacja w ich działalności poprawi się w ciągu najbliższych sześciu miesięcy, 87% prognozuje wzrost przychodów w 2018 roku. Przedsiębiorcy demonstrują również znaczący optymizm w swoich planach rozwoju biznesu w tym roku. W szczególności: 54,2% planuje zwiększyć liczbę pracowników, a 57,3% - podnieść poziom płac zatrudnionych, 64,3% - zamierza zwiększyć kwotę finansowania swojej działalności. Badanie pokazuje orientację małych przedsiębiorstw na eksport: 27% ankietowanych firm już weszło na rynki zagraniczne, a 30,3% planuje to zrobić w najbliższym czasie. Firmy zamierzają rozwijać swoje przedsiębiorstwa i reinwestować uzyskane dochody w rozwój (EBA, 29.03.2018).

5. Wnioski

Jest kwestią oczywistą, że poziom etyczności i odpowiedzialności społecznej ukraińskiego biznesu pozostawia wiele do życzenia. Obecnie trwa aktywna walka z korupcją i nietransparentnymi sposobami prowadzenia biznesu. Jednocześnie formuje się klasa przedsiębiorców cechująca się nowym myśleniem, z europejską orientacją. I takich przykładów jest niemało. To właśnie przedsiębiorcy finansowo wspierali „Euromajdan”, sformowali na szeroką skalę wolontariuszowski ruch pomocy bojownikom, którzy biorą udział w Antyterrorystycznej operacji na wschodzie Ukrainy, okazują ogromną pomoc przesiedleńcom z okupowanych terytoriów – a jest ich blisko 2 miliony.

Główny problem małego i średniego biznesu na Ukrainie to zły klimat dla biznesu. Żeby go polepszyć, należy zastosować politykę deregulacji, o której dużo mówi się ostatnimi laty. Trzeba pozbyć się biurokracji w środowisku biznesowym i uprościć państwowe kierowanie. Deregulacja stanie się łykiem świeżego powietrza dla małych przedsiębiorstw, na które teraz ciężkim brzemieniem kładą się koszty wynikające z konieczności przestrzegania drobiazgowych przepisów podatkowych.

Eksperti z Transparency International radzili Ukrainie aktywniej angażować ukraińskie i międzynarodowe przedsiębiorstwa w tworzenie nowych przejrzystych zasad stosunków w triadzie "społeczeństwo – władza – przedsiębiorstwo" oraz metodami deregulacji, prognozowania opodatkowania, praworządności, tworzyć stabilne warunki prowadzenia działalności gospodarczej (UNIAN, 25.01.2015). Stworzenie przez państwo sprzyjających warunków prawnych i finansowych dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na Ukrainie, a mianowicie: ułatwienie otrzymywania kredytów, zmniejszenie presji podatkowej, zmniejszenie liczby kontroli, dokumentacji i sprawozdawczości, poszerzenie informacji o warunkach operacji eksportowo-importowych, jest niezbędnym i koniecznym warunkiem zwiększenia społecznej odpowiedzialności biznesu w społeczeństwie ukraińskim.

Bibliografia

1. Abashydzhe, M. (2018.05.20). *Malyy biznes v Ukrayini vlada nyschchyt' na dohodu oliharkham*. http://vgolos.com.ua/articles/malyy_biznes_v_ukraini_vlada_nyshchyt_na_dohodu_oligarham_318108.html
2. ArselorMittal Krivoy Rog (2018.08.29). *Inostrannyye investory v Ukraine nuzhdayutsya v zashchite. Biznes*. <https://biz.nv.ua/markets/arselormittal-krivoj-roh-inostrannye-investory-v-ukraine-nuzhdajutsja-v-zashchite-2470467.html>

3. Friedman, M. (1970). *The social responsibility of business is to make profit*. The New York Times magazine. №175.
4. *Gotov li ukraïnskiy biznes byt' sotsial'no otvetstvennym?* (2015.04.09). <https://ubr.ua/business-practice/own-business/gotov-li-ukraïnskii-biznes-byt-socialno-otvetstvennym-335125>).
5. Horeyev V.P., Hachaturyan K.S. (2012). *Institutsional'nyye aspekty formirovaniya sotsial'no oriyentirovannoy ekonomiki v sovremennoy Rossii*. Statistika i ekonomika. – 2012. - №3. – S. 92.
6. Kyazimov K.G. (2008). *Sotsial'noye partnerstvo. Prakticheskoye posobiye po sozdaniyu korporativnogo resursa znaniy yuridicheskogo litsa* - M.: NTS ENAS. – C.18. file:///D:/socwidpowidalnist/institutsionalnye-aspekty-formirovaniya-sotsialno-orientirovannoy-ekonomiki-v-sovremennoy-rossii.htm
7. Labadzhan M.G., Kasparova A.YU. (2014). *Ponyatiye sotsial'noy otvetstvennosti biznesa. //Regional'naya ekonomika i upravleniye territoriyami*. Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika». –№ 1. – s.178 -182.
8. RBK Ukraina (2016.02.04). *V Ukraine v 2015 godu bol'she poloviny zhalob predprinimateley biznes-ombudsmenu kasalis' GFS*. NEW, Novosti Ekonomika. <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraine-2015-godu-bolshe-poloviny-zhalob-1454598673.html>
9. Romans'ka O. (2017). *Analiz statystychnykh pokaznykiv rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini u 2015 rotsi sichen' 31, 2017*. <http://platforma-msb.org/analiz-statystychnykh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryyemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>
10. Tiravskiy V. (2018.02.22). *Deregulyatsiya v Ukraine proiskhodit, no ochen' medlenno*. UBR <https://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/derehuljatsija-v-ukraine-proiskhodit-no-ochen-medlenno-3865486>
11. Ukaz Prezydenta Ukrayny (V.Yanukovycha) (2018.20.07). №343/2013 <https://www.president.gov.ua/ru/documents/3432013-15404>
12. Ukaz Prezydenta Ukrayny (P.Poroshenko) (2015.28.04). № 246 vid Pro likvidatsiyu deyakykh konsul'tatyvno-doradchykh orhaniv, utvorenykh Prezydentom Ukrayiny. Retrived from http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-Президент/type-Указ/246-28.04.2015.htm
13. USPP (2016.11.10). *Podgotovil antikrizisnuyu programmu sovместnykh deystviy biznesa i vlasti*. <https://ubr.ua/ukraine-and-world/power/uspp-podgotovil-antikrizisnuu-programmu-sovместnyh-deistvii-biznesa-i-vlasti-447513>)
14. UNÍAN. V (2017.25.01). *Transparency International rasskazali kak poborot' korruptsiyu v Ukraine*. Politika. <https://www.unian.net/politics/1741627-v-transparency-international-rasskazali-kak-poborot-korruptsiyu-v-ukraine.html>
15. YEBA: *Yevropeyskaya Biznes Assotsiatsiya*, (2018.29.03). LÍGA: ZAKON. *Malyy biznes v Ukraine nastroyen na pozitivnyye izmeneniya - issledovaniye*.

<https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/2431821-malyj-biznes-v-ukraine-nastroen-na-pozitivnye-izmenenia-issledovanie.html>

16. *Za chasiv Yanukovzcha Ukrayini bula zavdana shkoda u ponad 40 mil'zardiv dolariv*, (2017.29.05). „Koruptsiya v Kyevi. Koruptsiya v tsyfrakh, Ukrayina» <http://nikorupciji.org/2017/05/29/za-chasiv-yanukovycha-ukrajini-bula-zavdana-shkoda-u-ponad-40-milyardiv-dolariv/>